

Корнійчук Юлія

ПРОБЛЕМА ПРАВОСЛАВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЕКУМЕНІЧНОГО РУХУ

У статті аналізується проблема збереження православної ідентичності в світлі сучасних теорій розвитку екуменічного руху. Міститься короткий виклад сутності релігійного самовизначення православних церков, окреслено перспективи збереження самотності православ'я в умовах його сучасної екуменічної діяльності.

Ключові слова: православна ідентичність, екуменічний рух, православ'я, глобалізація, Всесвітня рада церков.

Корнійчук Ю. Проблема православної ідентичності в контексте розвитку екуменического движения

В статье анализируется проблема сохранения православной идентичности в свете современных теорий развития экуменического движения. Содержится короткое изложение сущности религиозного самоопределения православных церквей, очерчено сохранения самотности Православ'я в условиях его современной экуменической деятельности.

Ключевые слова: православная идентичность, экуменическое движение, православие, глобализация, Всемирный совет церквей.

Korniichuk J. The Problem of the Orthodox Identity in the Aspect of Developing the Ecumenical Movement

The article is devoted to the analysis of the problem of keeping the orthodox identity in the aspect of modern theories of developing the ecumenical movement. This article contains a summary of the essence of religious self-determination of the orthodox churches, we also have traced a line of perspectives of keeping orthodox identity in the circumstances of modern ecumenical activity of Orthodoxy.

Key words: Orthodox Identity, Ecumenical Movement, Orthodox Churches, Globalization, World Council of Church.

Перетворюючи світ у єдине ціле, процес глобалізації зробив зустріч культур та релігій невідворотною, а питання їх співіснування постало в числі перших на порядку денному. Певною мірою духовною складовою глобалізації є екуменізм. Досить часто масова свідомість фактично отожднює ці два процеси (особливо в їх негативних проявах). Це, по-перше, стимулює негативну оцінку та несприйняття екуменічного руху, по-друге, перетворює його в очах віруючих на синонім експансії та синкретизму, справжню загрозу християнській ідентичності.

Мета статті: визначити та проаналізувати перспективи збереження православної ідентичності в умовах участі православних церков у екуменічному русі. Реалізація мети забезпечується шляхом виконання поставлених **завдань**: розглянути наявні в сучасній релігійній та науковій літературі теорії екуменізму, проаналізувати співвідношення екуменічних та глобалізаційних процесів, окреслити перспективи збереження релігійної ідентичності православ'я в умовах його участі в екуменічному русі.

Окреслене коло питань підіймається в роботах сучасних зарубіжних та українських дослідників: С. Е. Алескерової [1], К. Е. Сурової [19], М. П. Мчедлова [15], А. І. Овчарової [16], В. Д. Бондаренка [2], О. Н. Сагана [17], В. Є. Єленського [6], О. С. Кисельова [10], А. М. Колодного [5], М. Мариновича [13], Н. І. Кочан [11], І. Ісиченка [8].

Незважаючи на досить тривалу історію екуменічного руху, і досі немає однозначності щодо його трактування. Розгляньмо найбільш поширені на сьогодні теорії екуменізму.

Умовно їх можна поділити на два напрями: «широкий» («wider») або «макроекуменізм» («macro-ecumenism») [22, 363] та «традиційний» екуменізм.

Одним із найвідоміших теоретиків першого з них є швейцарський католицький теолог, завідувач кафедри екуменічних досліджень Тюбінгенського університету (Німеччина), керівник фонду «Світовий етос» – Ганс Кюнг (Hans Kung). Розглядаючи історію розвитку релігії за аналогією до теорії зміни наукових парадигм Т. Куна, він приходить до нового постмодерністського обґрунтування екуменічного руху. «Екуменічна теологія, за словами мислителя, – це теологія, що бачить в будь-якій іншій богословській системі не противника, а партнера і орієнтується не на розмежування, а на взаєморозуміння, причому в двох напрямках

– «ad intra»⁷, в межах міжцерковної, внутрішньохристиянської спільноти, і «ad extra»⁸, в межах позацерковного, позахристиянського світу з його різноманітними регіонами, з його різноманітними релігіями, релігіями, ідеологіями і науками» [12, 397].

На перший план своєї «екуменічної критичної теології» [12, 399] Ганс Кюнг ставить не розуміння інших релігій, а прийняття самого факту їх існування: все має право бути. Питання істинності тої чи іншої релігії при цьому не ставиться (релігійна істина, в тому числі й християнська стає відносною), першочергової ваги набуває завдання мирного співіснування всього людства (це визначає мету екуменічного руху за Кюнгом, та значною мірою пояснює розширення кола учасників екуменічного руху). Російська дослідниця О. В. Середкіна на основі творчої спадщини Г. Кюнга виокремлює три рівні розвитку екуменізму:

1. «традиційний екуменізм» – діалог між християнськими конфесіями;

2. «нетрадиційний екуменізм» – діалог між різними релігіями;

3. «посттрадиційний» або «обновленський» екуменізм – діалог між різними типами цивілізацій через пошук раціоналізації та універсалізації моралі» [17].

Близькою до концепції Кюнга є теорія, що дістала назву так званого «Авраамівського екуменізму» [7, 5] її обґрунтування було здійснено в роботах відомого теолога Карла-Жозефа Кушеля. Як зауважує нідерландська дослідниця Гелен Зоргдрагер: » Перевагою Авраама є те, що, хоч він посідає важливе місце в усіх трьох релігіях, жодна з них ніколи не використовувала його як символ самовизначення. Авраам не несе тягар традиції ідентичності. Він не схожий на Мойсея, Ісуса чи Мохаммеда. Авраам може бути символом богословського руху, який прагне встановити кращі зв'язки між релігіями, про які йдеться» [7, 5-6]. Основним напрямом, у якому автори теорії пропонують розвивати співпрацю, є насамперед соціальний, у якому всі три релігії мають спільні точки перетину (охорона здоров'я, соціальна безпека, духовне відродження секуляризованого суспільства, виховання поваги до інших релігійних традицій, вивчення спільних коренів). Однак навіть за найбільш оптимістичних сподівань навряд чи така співпраця повною мірою стане можливою, оскільки соціальний корпус кожної з

⁷ Ad intra (лат.) – звернена всередину. – Прим. Г. К.

⁸ Ad extra (лат.) – звернена зовні. – Прим. Г. К.

означених релігій відрізняється майже так, як і догматичний. Християни ніколи не згодяться визнати неповноту істини, даної Ісусом Христом, та необхідність її доповнення Мухамедом, як і мусульмани та іудеї не признають Триєдиного Бога. Кожна з цих релігій є самобутньою і має власний стійкий, вкорінений в історичну та культурну традиції догматичний корпус, що унеможлиблює їх об'єднання без втрати власної ідентичності.

Повертаючись до питання теорій розглянемо так званий «традиційний» варіант екуменізму. Відповідно до якого екуменічна єдність можлива лише у християнському середовищі. Ця точка зору на сьогодні є найпоширенішою.

Єдність та любов до Бога і до ближнього становлять сутність християнської релігії. «Якщо розділення в Тілі Христовому більше не сприймається як скандал і не приносить болі, тоді екуменізм більше не потрібен» [10, 82], за такої умови зникає сама християнська віра. Це (але не тільки це) змушує християн до постійної актуалізації екуменічної проблематики. Однак кожна з християнських церков має свій «екуменічний проект» (а часом і не один). Часто в межах однієї конфесії є щонайменше два підходи до проблеми: консервативний (несприйняття, або навіть засудження руху) та ліберальний (конструктивне сприйняття екуменізму).

Екуменічний рух в сучасному його вигляді зароджується в лоні протестантизму. Теологічною основою протестантського бачення проблеми християнської єдності є так звана «теорія гілок», відповідно до якої кожна з величезного числа християнських церков та деномінацій є окремою гілкою християнської релігії та зберігає наступництво церкви Христа, яка є єдиною при видимій роз'єднаності. Завдання екуменічного руху в такому контексті полягає у відновленні видимої єдності церкви. Такий варіант «єдності в багатоманітті» дозволяє протестантським церквам зберегти власну неповторність та традицію на шляху до досягнення єдності християнства, однак для православних і католиків прийняття такого підходу рівнозначне втраті власної традиції.

Екуменічна позиція католицької церкви є найбільш розробленою, теологічно обґрунтованою та послідовною. Ця позиція ґрунтується на вірі в те, що «існує історична неперервність, вкорінена в апостольській спадкоємності Церкви, заснованої Христом і Католицькою Церквою: «Це і є єдина Церква

Христова <...> Ця Церква, встановлена і організована у цьому світі як спільнота, перебуває [«subsistit in»] в Католицькій Церкві, якою управляє Намісник Петра і єпископи у спілкуванні з ним (II Ватиканський Собор. Догматична конституція «Lumen gentium», п. 8)» [4].

Таким чином, відповідно до екуменічної концепції католицизму, екуменічна єдність можлива лише в лоні єдиноїстинної католицької церкви.

Православна церква визначає власну екуменічну діяльність як діяльність поза межами православної церкви як інституції, проте в межах православ'я як конфесії. Відповідно до православного варіанта екуменізму, існує «єдина, свята, соборна й апостольська Церква», що є містичним «тілом Христовим». Цією церквою є православна церква, церква, що повною мірою зберегла апостольську віру й традицію.

Найбільша з екуменічних організацій – Всесвітня рада церков (ВРЦ) офіційно проголошує нейтральну позицію в еклезіологічному протистоянні християнських церков. Так, згідно з Торонтською декларацією «Церква, Церкви та Всесвітня рада церков» (1950 р.): «Всесвітня рада церков не може й не мусить ґрунтуватися на певній окремій концепції церкви, вона не вирішує еклезіологічних проблем <...> Жодна церква не мусить змінювати свою еклезіологію у зв'язку з членством у Всесвітній раді» [20, 539]. Однак наприкінці минулого століття антиєкуменічні настрої всередині православ'я поширилися, що спричинило припинення Грузинською та Болгарською православними церквами своєї участі в екуменічному русі. Реакцією з боку інших помісних церков стала Всеправославна нарада у Салоніках (1998 р.), де було засуджено дії Грузинської та Болгарської ПЦ та сформульовано своєрідний ультиматум ВРЦ. Незважаючи на те, що практично всі висунуті в Салоніках вимоги було виконано, питання виходу православних церков з ВРЦ і досі залишається відкритим. 27 березня 2007 р. Священний Кінот Святої Гори Афон оприлюднив «Меморандум про участь Православних церков у Всесвітній раді Церков», який містив послідовну критику участі православних в екуменічному русі та ставив під сумнів доцільність їх участі у цій організації.

«Проблемне сприйняття православними екуменічного руху, – пише український релігієзнавець О. Н. Саган, – зумовлене ще й тим фактом, що цей рух давно і не зовсім коректно вико-

ристовується світськими і навіть церковними ЗМІ як синонім до поняття «синкретизм» (на кшталт «об'єднання релігій»). У такому разі, як справедливо зазначає А. Кураєв, «діалог релігій трансформується в релігію діалогу» [16, 337].

На менш важливим є ототожнення екуменічного руху з процесом глобалізації, а точніше, з негативними його проявами (поширення культури, економіки та демократії західного зразка). Відмітимо, що незважаючи на те, що досить часто духовну складову глобалізації визначають як екуменізм, екуменічний рух не є виключно продуктом глобалізаційних процесів. Таке визначення залишає поза увагою власне духовну складову та богословські причини зародження й розвитку екуменізму.

Прийняття будь-якої неправославної концепції християнської єдності загрожує православ'ю зрадою «Істині», рівно як і відмова від екуменічних прагнень, від місії євангелізації та турботи про ближнього. Православ'я не може бути привілеєм [21], православ'я – це обов'язок нести «Слово», «Істину» й показувати (насамперед, власним прикладом) Шлях, інакше втрачається його вселенська сутність.

Ще в першій половині тепер уже минулого століття видатний російський релігійний мислитель С. Л. Франк писав: «Істинний екуменізм ніколи не виникає з одного лише зовнішнього спілкування і поверхневого знайомства. Йому ніколи не знайти свого втілення на конференціях, в переговорах і дискусіях. Істинний екуменізм, дійсне усвідомлення Церкви Христової, що об'єднує в собі різні конфесії, приходить лише з релігійного заглиблення» [19, 26]. Аналогічний погляд відстоюють і католицькі теологи: «Екуменізму терміново потрібна більша глибина, навіть якщо при цьому він хоче зростати вширину» [10, 93].

Зважаючи на відсутність згоди у визначенні конкретних кроків на шляху до досягнення мети екуменічного руху та на неоднозначність визначення самої мети, яка є «справжнім хрестом екуменічного руху» [10, 87] у християнському середовищі чітко вирізнялися два підходи до реалізації ідеї єднання: практичний (або «соціальний екуменізм», «екуменізм життя»), прибічники якого пріоритетним вважають налагодження співробітництва між церквами насамперед в соціальній сфері в ім'я спільного соціального служіння («Універсальний християнський консиліум життя і діяльність» («Universal Christian Council for Life and Work»)), і віровчительний (богословський, екуменічна те-

ологія) прихильники якого можливість зближення між християнськими церквами вбачають у спільному дослідженні корпусу богословських питань, щодо яких існує згода, а також вивчення тих, що призвели до відчуження християнських церков (Всесвітня конференція «Віра та церковний устрій» («Faith and Order»)).

Наприкінці ХХ століття досить гостро виявилось розмежування цих двох напрямів. Вихід на перший план практичного підходу до екуменізму дістав негативну оцінку з боку християнської ортодоксії (для якої богословські питання є ключовими) та спричинив послаблення екуменічного діалогу. «Можливо, спільна боротьба в рамках пропонованого міжхристиянського альянсу (можливо, навіть інституціоналізованого) з секуляризмом, може стати серйозною тенденцією релігійно-суспільного розвитку вже найближчого десятиліття. Між тим такий альянс не означатиме зближення християн в екуменічній перспективі – тобто подолання роз'єднаності і відновлення євхаристийної єдності. Очевидно, таке відновлення (як, втім, і екуменічний імпульс початку ХХ ст.) зможе відбуватися «знизу», зі згуртувань, об'єднаних сприйняттям християнського роз'єднання як «скандалу» [6].

Отже, глобалізація всіх сфер життя та необхідність ведення екуменічного діалогу є характерними рисами нашого часу. Досить гостро в цій ситуації постає питання релігійної ідентичності, що нерозривно пов'язане з проблемою «Істини», що несе та чи інша релігія та спасіння. Відповідно до православної еклезіології «Істини» та спасіння поза межами православної церкви не існує, тому її «екуменічний проект» фактично зводиться до поширення власної ідентичності та власного варіанта віри. Проблема полягає в тому, що кожна конфесія стверджує себе – і не може не стверджувати – як єдину та єдиноістинну. При цьому рух за єдність як догматичну, так і суспільну часто стає неможливим. Єдиним прийнятним виходом в цій ситуації бачиться «зростання в глибину» – спільне дослідження християнської релігійної ідентичності та вселенськості. Насамкінець хотілося пригадати слова відомого православного теолога-екуменіста С. Булгакова: «Найбільш складне і гостре питання полягає в тому, чи є реальний вихід з цього вавилонського змішання язиків, подолання віросповідних відмінностей та протиріч? Якщо він взагалі немислимий і неможливий, тоді весь

екуменічний рух є хибним, приреченим на безплідність та су-перечливість. Маємо визнати, що прямої людської відповіді на це питання дати неможливо, вона залишається лише чаянням на шляху здійснення П'ятидесятниці як церковне чудо: непід-власне людині підвласне Богу» [3].

Література:

1. Алескерова С. Э. Роль экуменизма в процессах глобализации (на примере современной России) : автореф. дисс. на соискание уч. ст. канд. філософ. наук : спец. 09.00.13 «Религиоведение, философская антропология и философия культуры» / Светлана Эдуардовна Алескерова. — Ростов-на-Дону, 2009. — 26 с.

2. Бондаренко В. Д. Інституалізована православна релігійність в контексті сучасної суспільно-політичної ситуації в Україні: Автореф. дис...д-ра філософ. наук: 09.00.06 / АН України / Віктор Дмитрович Бондаренко. — К., 1993. — 40 с.

3. Булгаков С. Основания экуменизма / Сергей Бугаков // [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.baznica.info/index.php?name=Pages&op=page&pid=4733> (13.01.10).

4. Декларация «Dominus Iesus» о единственности и спасительной вселенскости Иисуса Христа и Церкви // [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.unavoce.ru/library/dominus_iesus.html (13.01.10)

5. Екуменізм і проблеми міжконфесійних відносин в Україні : [Збірник] / Від-ня релігієзнавства Ін-ту філос. ім. Г. С. Сковороди НАН України та ін.; [За заг. ред.: А. Колодного та ін.]. — К., 2001. — 278 с.

6. Єленський В.Є. Глобальні тенденції релігійного розвитку у ХХІ столітті (Лекція в Українському Католицькому Університеті 23 вересня 2009 року) / Віктор Євгенович Єленський // [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://old.risu.org.ua/ukr/study/religstudy/article%3b32009> (13.01.10).

7. Зоргдрагер Г. Екуменізм, міжрелігійний діалог та фундаменталізму / Гелен Зоргдрагер [пер. з англ.: Світлана Канцяр] // [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.ecumenicalstudies.org.ua/data/ecum/coloquium3/Zorgdrager.doc> (13.01.10).

8. Ісиченко І. Церковна криза й пошук ідентичності // [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.dt.ua/3000/3690/45249/> (13.01.10).

9. Кисельов О. С. Феномен екуменізму в сучасному християнстві: філософсько-релігійнознавчий аналіз / Олег Сергійович Кисельов. — К.: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2009. — 133 с.

10. Кох К. Экуменические события и новые задачи. Где мы находимся сорок лет спустя Unitatis Redintegratio? / Курт Кох // В поисках христианского единства. К 40-летию принятия декларации Unitatis Redintegratio. — М.: ББИ, 2009. — С. 71-94.

11. Кочан Н. Екуменізм: до характеристики явища і поняття / Наталія Кочан // Знаки часу: До проблеми порозуміння між церквами / [упоряд. З. Антонюк, М. Маринович]. – К.: Сфера, 1999. – С. 13-18.

12. Кюнг Г. Великие христианские мыслители / [пер. с нем., вступ. ст. О. Ю. Бойцова] / Ганс Кюнг. – СПб. : Алетейя, 2000. – 402 с. – (Миф, религия, культура).

13. Маринович М. Перешкоди на шляху екуменізму в нинішній Україні: психо-соціологічний аналіз (Доповідь виголошена на конференції в Папському Східному Інституті (Рим, 26 травня 2001 року)) / Мирослав Маринович // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://chs.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=59&Itemid=29 (20.10.09).

14. Мчедлов М. П. Религиозная идентичность. О новых проблемах в межцивилизационных контактах / Михаил Петрович Мчедлов // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.religare.ru/2_34079.html (13.01.10).

15. Овчарова А. И. Христианская идентичность российской политической власти : философско-антропологический анализ : дисс. на соискание уч. ст. канд. филос. наук : спец. 09.00.13 «Религиоведение, философская антропология и философия культуры» / Анжелика Ивановна Овчарова. – Ростов-на-Дону, 2008. – 159 с.

16. Саган О. Н. Православ'я в його інституційному розвитку: історіософський аналіз: дис. на здобуття наук. ступеня доктора філософських наук : спец. 09.00.11 «Релігієзнавство» / Олександр Назарович Саган. – К., 2004. – 504 с.

17. Середкина Е. В. «Мировой этос» Г. Кюнга и современное конфуцианство в диалоге культур / Середкина Елена Владимировна // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://anthropology.ru/ru/texts/seredkina/weltethos.html> (13.01.10).

18. Сурова Е. Э. Трансформация европейской модели идентичности в процессе глобализации : дисс. на соискание уч. ст. д-ра филос. наук: спец. 09.00.13 «Религиоведение, философская антропология и философия культуры» / Екатерина Эдуардовна Сурова. – Санкт-Петербург, 2006. – 298 с.

19. Франк С. Л. Восточная Церковь и идея екуменизма / С. Л. Франк // Философские науки (ФН). – 2007. – № 2. – С. 23-29.

20. Церковь, Церкви и Всемирный совет церквей (Центральный Комитет ВСЦ, Торонто, 1950 г.) // Экуменическое движение. Антология ключевых текстов / [сост.: Майкл Киннемон, Брайан Коуп]. – М., ББИ, 2000. – С. 537-543. – (Серия «Диалог»).

21. Чистяков Г. Православная идентичность чуждой угрожает / Георгий Чистяков // <http://www.baznica.info/index.php?name=Pages&op=page&pid=5015> (13.01.10).

22. Encyclopedia of Globalization - in 9 vol. / [editors-in-chief, Roland Robertson, Jan Aart Scholte]. – New York: Routledge, 2007. – Vol. 1. – 426 p.